

Łukasz DULĘBA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Ewolucja ideologiczna Partii Konserwatywnej w Wielkiej Brytanii w latach 2005–2012¹

Ostatnie dekady w politycznej historii Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej² odznaczały się ideologicznymi przemianami programów politycznych dominujących partii politycznych. Margaret Thatcher odeszła od dotychczasowej doktryny brytyjskich konserwatystów, a rządy Partii Pracy okazały się pod wieloma względami bardziej neoliberalne³ niż w czasach rządów „Żelaznej Damy” (Fielding, 2003, s. 8–10; Curtice, Heath, Jowell, 2001). Jednakże kryzys finansowy z 2008 roku i wynikająca z niego poniekąd ewolucja współczesnego kapitalizmu spowodowała pojawienie się postulatów kwestionujących realizację dotychczasowych programów partyjnych, zanurzonych w bezalternatywnym neoliberalizmie. Zmianie uległ język wystąpień publicznych, a hasła i sformułowania będące do tej pory charakterystyczne dla lewicy, zostały przejęte przez konserwatystów. Rosnąca grupa wyborców niezidentyfikowanych z żadną partią głównego nurtu spowodowała, że zarówno Partia Pracy, jak i Partia Konserwatywna przekraczając swoje ideologiczne granice, akcentują kwestie do tej pory marginalizowane, zapomniane, bądź niemające miejsca w dotychczasowej doktrynie.

¹ Powyższy artykuł został napisany w oparciu o badania przeprowadzone w ramach projektu badawczego „Przemiany liberalizmu egalitarnego na gruncie filozofii i myśli politycznej”, nr UMO-2011/01N/HS5/00600, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

² W poniższym artykule nazwa: Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej oraz Wielka Brytania będą stosowane zamiennie.

³ Neoliberalizm w poniższym artykule jest rozumiany jako ideologia „praktyki polityczno-ekonomiczne, które głoszą, że ludzkiemu dobrobytowi najlepiej służyć będzie uwolnienie przedsiębiorczości w ramach instytucjonalnych, których cechy charakterystyczne to: mocne prawa własności prywatnej, wolne rynki i wolny handel” (Harvey, 2008).

Poniższy artykuł ma na celu przedstawienie i wyjaśnienie ewolucji ideologii brytyjskiej Partii Konserwatywnej pod rządami Davida Camerona. W latach 1979–2008 doszło do przemiany politycznego słownika i porzucenia wartości kolektywistycznych na rzecz wartości indywidualistycznych. Proces globalizacji, narodziny nowej kultury kapitalizmu ukształtowanej przez rozwój społeczno-gospodarczy spowodował głębokie przemiany struktury społecznej. System polityczny będący wytworem rewolucji przemysłowej, aby móc dalej funkcjonować potrzebował głębokich przemian. W odpowiedzi partie polityczne ujednociliły własny program gospodarczy, który można określić hasłem: *There Is No Alternative*. Zmiany w retoryce politycznej pojawiły się w momencie kiedy uznano, że dotychczasowa nie gwarantuje sukcesu politycznego. Nasilona krytyka systemu gospodarczego po wybuchu kryzysu finansowego spowodowała, że coraz częściej pojawiały się argumenty kwestionujące dogmatyzm wartości indywidualistycznych. Na mapie idei politycznych pojawiły się pomysły powrotu do korzeni programów partyjnych czy odrzucenia neoliberalnego balastu. W wypowiedziach lidera Partii Konserwatywnej pojawiły się wątpliwości w przekonaniu o pozytywnych efektach społecznych związanych z nieograniczoną wolnością rynku. Głównym celem pracy jest zaprezentowanie genezy przemian, ich opis oraz eksplikacja zmian w myśli politycznej współczesnej Partii Konserwatywnej.

W poniższym tekście ideologia jest rozumiana w sposób, jaki zdefiniował ją brytyjski badacz Michael Freeden. Ideologia polityczna jest więc „zbiorem idei, przekonań, opinii i wartości, które 1) przedstawiają powtarzalny wzór, 2) są podzielane przez znaczące grupy, 3) konkurują na dostarczanie i kontrolę programów dla działań politycznych, 4) mają za cel legitymizację, kwestionowanie bądź zmianę zasad i procesów politycznych” (Freeden, 2003, s. 32–34). W szerokim rozumieniu ideologii zawiera się także koncepcja doktryny politycznej rozumianej jako „zespół usystematyzowanych poglądów oraz twierdzeń [...] charakterystycznych dla danej opcji politycznej [...] określający przebieg i cel działania prowadzących do zdobycia i utrzymania władzy politycznej bądź wpływu na nią (*Leksykon*, s. 75). W odróżnieniu od definiowanych kategorii program polityczny oznaczać będzie „wyraz określonych interesów politycznych”, co powoduje, że może być pusty i wprowadzać w błąd (*Leksykon*, s. 349). Politycy powołując się na określone koncepcje ideologiczne mogą nie realizować przypisanych im celów, a także mogą wykorzystać daną retorykę do zdobycia poparcia grupy społecznej podatnej na dane ideologiczne konotacje.

Prawo wyborcze a brytyjski system partyjny

W okresie kształtowania się partii politycznych znaczący wpływ na ich myśl polityczną miała ewolucja prawa wyborczego kształtującego polityczne postawy (Stelmach, 2007, s. 69). Przemiany ideologii Partii Konserwatywnej są silnie zasadzone w historii konfliktów społecznych, a co za tym idzie w historii reformy prawa wyborczego.

Długoletnia dominacja frakcji torysów i wigów (późniejszych Liberalów) utrzymywała się jeszcze od momentu wyklarowania się dwupartyjnego systemu, aż do początków XX wieku. Jej demontaż był wynikiem znaczących zmian w prawie wyborczym (*franchise*), które to zmiany były efektem zachodzących przemian w obrębie struktury brytyjskiego społeczeństwa. Rosnąca presja ze strony niższych warstw społecznych (przede wszystkim robotników) spowodowała, że dotychczasowe prawa wyborcze obejmowały już nie tylko posiadaczy ziemskich, ale także częściowo klasę średnią (Newbould, 1983, s. 529–557). Postulaty klasy robotniczej, skupionej głównie wokół ruchu czartystów, dotyczące wprowadzenia prawa głosu dla wszystkich mężczyzn powyżej 21 roku życia zostały po części zrealizowane dopiero poprzez reformy z 1884 roku⁴. *Representation of the People Act* (potocznie znany jako *Third Reform Act*) dopuścił do udziału w wyborach robotników przemysłowych i rolnych, co zapoczątkowało stopniowy demontaż dwupartyjnego systemu politycznego Wielkiej Brytanii. Liczba osób posiadających czynne prawo wyborcze zwiększyła się o 76 proc. i osiągnęła liczbę 4 mln mężczyzn z Anglii i Walii (Cox, 2005, s. 11). Jednak mimo poszerzania prawa wyborczego liczba głosów oddawana na Partię Pracy (przełamującą dwupartyjny podział) w kolejnych wyborach, aż do 1918 roku nie wynosiła więcej niż 10 proc. Największą reformę stanowił *Representation of the People Act* z 1918 roku, który dawał prawo wyborcze wszystkim mężczyznom powyżej 21 roku życia i wszystkim kobietom powyżej 30 roku życia. Ostatecznie cenzus wieku wyrównano dopiero w 1928 roku (Blackburn, 2011, s. 34).

Od początku lat 50. XX wieku możemy zaobserwować stały trend polegający na malejącym udziale w procentowej liczbie oddawanych gło-

⁴ Pierwsza istotna reforma z 1832 roku była możliwa tylko dzięki porozumieniu pomiędzy Wigami i radykalną frakcją Torysów, która w późniejszym okresie współtworzyła Partię Liberalną. Rodzące się partie polityczne często współpracowały między sobą na złość radykałom z własnych szeregów partyjnych (Phillips, Wetherell, 1995, s. 427).

sów na dwie największe partie polityczne, będące rdzeniem dwupartyjnego systemu. Obie partie przez lata 40. i 50. otrzymywały łącznie ponad 90 proc. głosów, a w ostatnich trzech wyborach zebrały łącznie: 72,4 proc. (2001 rok), 67,6 proc. (2005), 65,1 proc. (2010) wszystkich ważnych głosów. Dane te wskazują na fragmentaryzację brytyjskiej sceny politycznej zmieniając dwupartyjny w system, w którym wzrasta udział partii trzecich (Drucker, 1979, s. 1–22; Driver, 2011, s. 18–21). Liczne opracowania opisując brytyjski system określają go jako wielopartyjny (Dunleavy, Margetts, 2005, s. 854–870). Zmonopolizowanie brytyjskiej sceny politycznej zostało przerwane po wyborach parlamentarnych w 2010 roku, kiedy to Liberalni Demokraci utworzyli koalicyjny rząd z Partią Konserwatywną.

Ideologia Partii Konserwatywnej

Brytyjska Partia Konserwatywna jest ideowym spadkobiercą stronnictwa Wigów, które od początku swojego istnienia stanowiło arystokratyczne zaplecze rodziny królewskiej w Parlamencie. Na początku lat 30. XIX wieku stronnictwo, zmieniając polityczne priorytety m.in. akceptując zmiany wiążące się z nową ordynacją wyborczą, poszerzającą czynne prawo wyborcze, przekształciło się w Partię Konserwatywną (Blake, 1985, s. 6–8; Harris, 2011, s. 49–55). Akceptacja zmieniających się warunków społecznych spowodowała zmiany w doktrynie konserwatywnej. Linia polityczna Torysów odbiegała od tego co dzisiaj przyjęło się uznawać za wyznaczniki ideologii konserwatywnej. Do początku XIX wieku stronnictwo Torysów skupiało przede wszystkim arystokrację oraz posiadaczy ziemskich (*landed gentry*), którzy w przeciwieństwie do Wigów wspierali monarchię i kwestionowali emancypację katolików. Polityczna modernizacja Torysów za czasów Roberta Peela spowodowała, że Partia Konserwatywna spoglądała życzliwiej na rosnącą grupę bogatych mieszczan (Newbould, 1983, s. 529–557; Zięba, 1988, s. 9–10). W samej Partii Konserwatywnej pojawiały się radykalne odłamy wspierające ruchy robotnicze (Ward, 1973, s. 68). Zmiany wprowadzone przez Roberta Peela oznaczały rozpoczęcie nowego rozdziału w historii brytyjskiej myśli konserwatywnej, zwanej przez spadkobierców tamtej epoki jako „rewolucyjne” (Kebbel, 1886, s. 206). Jak podkreśla w swojej pracy Kim Lawes, na początku XIX wieku duży wpływ na kreowaną politykę gospodarczą miał tzw. nurt „arystokratycznego paternalizmu” (Lawes, 2000), który będzie silnie obecny w ideologii konserwatywnej, aż do lat 70. XX wieku.

Polityczne ambicje Benjamin Disraeli'ego, lidera Partii Konserwatywnej w latach 1868–1885, kazały mu stawać ponad podziały klasowe, w których widział jeden z największych problemów ówczesnego Imperium Brytyjskiego. Reformy społeczne nie były jednak całkowicie wynikiem ideologicznego zaangażowania, ale także wynikiem kalkulacji politycznej (Smith, 1967, s. 89). W czasie rządów B. Disraeli'ego doprowadzono do poszerzenia czynnego prawa wyborczego, a także wprowadzenia wielu reform poprawiających standard życia niższych warstw społecznych. Uchwalono m.in. *Public Health Act*, który wprowadzał podwyższone wymogi dotyczące kwestii żywności, mieszkań oraz higieny instytucji publicznych i prywatnych oraz istotny z punktu widzenia proletariatu *Employers and Workmen Act*, traktujący naruszenie praw robotniczych jako przestępstwo (Harris, 2011, s. 147–149). Wielu obiecanych zmian nie wprowadzono, mimo że radykalna część Partii Konserwatywnej zabiegała o realizację potrzebnych reform (Shannon, 1992, s. 100 i 107–113). W ten sposób lewicowa część Torysów walczyła o elektorat w przemysłowych częściach Anglii, w szczególności na północy, Lancashire i Yorkshire. Ideowi spadkobiercy B. Disraeliego ukuli termin „One Nation”⁵ określający doktrynę ówczesnej Partii Konserwatywnej, która miała polegać na interwencjonizmie państwowym i demokratyzacji systemu politycznego (O'Sullivan, 2013, s. 301). Poszerzanie prawa wyborczego o kolejne grupy społeczne powodowało, że Konserwatyści, aby ponownie utworzyć rząd musieli w swoim programie wyborczym zawrzeć postulaty atrakcyjne dla nowych wyborców (Gamble, 1974, s. 17–18). Kolejne rządy Konserwatystów nie były jednak kontynuacją „Torysowskiej Demokracji” kojarzonej z B. Disraelim. Bogata klasa średnia zaakceptowana przez warstwy wyższe, miała coraz silniejszy wpływ na kierunek ideologiczny Konserwatystów. W partii trwała ciągła walka pomiędzy przybywającymi zwolennikami *laissez-faire* a radykałami, postulującymi poprawę stanu życia niższych warstw społecznych.

⁵ Przypisywane B. Disraeli'emu sformułowane „One Nation” nigdy nie zostało przez niego wypowiedziane. Słowa te pochodzą od interpretacji noweli, autorstwa B. Disraeli'ego, zatytułowanej *Sybil or The Two Nations*. Disraeli pisał w niej o dwóch narodach „pomiędzy którymi nie ma kontaktów ani sympatii”. Stąd wyrażenie „One Nation”, mające być wyrazem chęci likwidacji podziałów klasowych charakterystycznych dla ówczesnego społeczeństwa brytyjskiego (Seawright, 2005, s. 71). Termin „nation”, użyty przez Disraeli'ego i jego współczesnych nie opisuje jednak „potrzeby akcentowania strategii narodowej”, a raczej próbę jedności ponadklasowej (Zięba, 1988, 14).

Po 1885 roku Partia Konserwatywna, która liberalizowała swoje postulaty polityczne, słusznie kojarzone z rządami R. Peela i B. Disraeliego, zmieniła swój program polityczny. Robert Gascoyne-Cecil, znany bardziej jako Lord Salisbury wrócił po części do realizacji przedpeelowskiego arystokratycznego konserwatyizmu, ale także kontynuował reformy społeczne, m.in. poprawiając warunki mieszkaniowe klasy robotniczej. W 1885 roku po raz pierwszy od czasu rozszerzania prawa wyborczego, Partia Konserwatywna zdobyła większość głosów w nowo powstałych okręgach wyborczych (Blake, 1985, s. 156). Konserwatystom pomogło spadające poparcie dla ówczesnego premiera Williama Gladstone'a, chcącego przeprowadzić reformy przyznające autonomię Irlandii. Sprzeciw, z jakim się spotkał w szeregach własnej partii spowodował, że odsunięta z Partii Liberalnej część entuzjastów niepodległości Irlandii wsparła Partię Konserwatywną (Harris, 2011, s. 192). Wraz z rozwojem gospodarczym dochodziło do upadku dotychczasowego modelu społeczeństwa klasowego, a co za tym idzie odpowiadającego mu systemu partyjnego. Wybory z 1880 roku były ostatnimi, w których posiadacze ziemscy (*landowners*) posiadali większościową reprezentację w brytyjskim parlamencie (Perkin, 2003, s. 41). Partia konsensusu, za jaką uważano Partię Liberalną zaczęła tracić poparcie zarówno na rzecz powstającego ruchu robotniczego, jak i Partii Konserwatywnej, która przejmowała głosy klasy średniej. Lord Salisbury, łączący funkcję premiera oraz ministra spraw zagranicznych, skupiony na sprawach zagranicznych (interesy kolonialne, rosnące napięcie w Irlandii) nie zmienił radykalnie ideologicznego kształtu Partii Konserwatywnej, aczkolwiek wprowadzenie bezpłatnego szkolnictwa na poziomie podstawowym oraz ustaw poprawiających warunki mieszkaniowe niższych warstw społecznych pozwalało jego przeciwnikom w Partii Konserwatywnej na oskarżanie go o budowanie „socjalizmu państwowego”. Znaczenie zmian słabnie, jeśli przyjrzymy się im w kontekście historycznym. Ich wprowadzenie funkcjonowało na poziomie mogącym utrzymać klasę robotniczą w ryzach istniejącego systemu. Przeprowadzane reformy mogą wiązać ówczesną Partię Konserwatywną z nurtem paternalistycznego konserwatyizmu, jednakże ówczesny gabinet reprezentował interesy posiadaczy ziemskich i arystokracji (Shannon, 1996, s. 344–369; Dorey, 2011, s. 60).

Do czasów pierwszej wojny światowej Partia Konserwatywna nie miała zbyt wielkiego wpływu na kształtowanie kierunku funkcjonowania państwa. Liberalny rząd Herberta Asquitha i Davida Lloyd George'a wprowadzając wielkie reformy społeczne odzyskał poparcie społeczne,

jednak zwiększająca się aktywność Partii Pracy mającej coraz więcej zwolenników spowodowała, że dotychczasowe podziały ulegały zmianie. Słabość Liberalów, będąca wynikiem błędnych decyzji podczas pierwszej wojny światowej, a także rozpad koalicyjnych rządów Torysów i Liberalów spowodował, że w 1924 roku powołano pierwszy rząd, na czele którego stanął przewodniczący zjednoczonej Partii Pracy. Zmiany w strukturze systemu partyjnego spowodowały rewizję dotychczasowej polityki Torysów. Walka Partii Konserwatywnej o wprowadzenie narzędzi protekcyjnych w postaci taryf celnych, mających na celu obronę przemysłu, a co za tym idzie zmniejszenie rosnącego bezrobocia, odebrała znaczne poparcie Partii Liberalnej (Blake, 1985, s. 225–226). Z czasem „trzecia droga” Stanley’a Baldwina będąca odpowiedzią na zwiększający się wpływ Partii Pracy, szybko straciła na znaczeniu, co wskazywało m.in. powołanie głównego krytyka polityki taryfowej, członka Partii Liberalnej, Winstona Churchilla na stanowisko Sekretarza Skarbu (Blake, 1985, s. 226–227).

Lata II wojny światowej wymagały od Partii Konserwatywnej porozumienia z laburzystami i utworzenia rządów koalicyjnych. Próba utworzenia rządów jedności narodowej zakończyła się wyjściem laburzystów z koalicji i ich zwycięstwem w wyborach w 1945 roku. Budowane przez powojenny rząd przewodniczącego Partii Pracy, Clementa Attlee instytucje państwa dobrobytu zostały zaakceptowane przez powołany w 1951 roku rząd W. Churchilla. Pod wodzą Richarda Butlera i Harolda Macmillana w Partii Konserwatywnej nastąpił powrót do postulatów społecznych. H. Macmillan będący wówczas jedną z najważniejszych postaci wśród Konserwatystów i premierem w latach 1957–1963 reprezentował nurt paternalistycznego konserwatyizmu, wynikający z wrażliwości społecznej (Dorey, 2011, s. 68–76). W tej koncepcji, rozwój gospodarczy miał służyć rozwojowi człowieka i powstrzymaniu „niepotrzebnej biedy”. H. Macmillan rozumiał wolność jednostki jako „wolność od natarchywego strachu niepewności” (Macmillan, 1978, s. 14). Ideologię właściwą dla Partii Konserwatywnej widział jako „formę paternalistycznego socjalizmu” (Zięba, 1988, s. 14). Wraz z dojściem do władzy Edwarda Heatha, ostatniego premiera i lidera Partii Konserwatywnej przed Margaret Thatcher, Partia Konserwatywna porzuciła ideologię „One Nation”. Coraz większe znaczenie w szeregach partyjnych miała grupa działaczy skupionych wokół tzw. Selsdon Group, reprezentującej zwolenników państwa minimalnego i dominującej pozycji Wielkiej Brytanii w pozostałościach kolonialnych. Mimo coraz większego nacisku ze strony neoliberalnego

skrzydła Partii Konserwatywnej E. Heath realizował program będący wypadkową pomiędzy dwiema walczącymi frakcjami (Ramsden, 1996, s. 303). Rządy te przeszły do historii jako ostatnie odwołujące się do tradycji „One Nation” (Blake, 1985, s. 314), jednakże nie było to intencją E. Heatha, lecz kalkulacją polityczną nastawioną na częściową realizację postulatów związków zawodowych (Barry, 2005, s. 37). Wraz z dojściem do władzy M. Thatcher, kontrola nad programem politycznym przeszła w ręce dotychczasowych rebeliantów i radykałów, tworzących skrajnie wolnorynkowe skrzydło Partii Konserwatywnej⁶.

Thatcherizm i ciągłość myśli konserwatywnej

Pierwszy gabinet „Żelaznej Damy” rozpoczął demontaż istniejącego systemu (budowanego także poprzez rządy Partii Konserwatywnej) poprzez obniżkę podatku dochodowego. Najwyższą stawkę obniżono z 86 do 60 proc., a podstawową stawkę z 33 proc. do 30 proc., a także podniesiono stawkę VAT z 8 do 15 proc. W konsekwencji pomiędzy 1979 i 1981 rokiem, sektor produkcyjny skurczył się o 25 proc., a bezrobocie, które w momencie dojścia do władzy M. Thatcher wynosiło 1,3 mln wzrosło w 1983 roku do 3 mln. Mimo tego, rząd M. Thatcher dalej wprowadzał reformy wynikające z ideologii neoliberalnej (Johnson, Saunders, 2012, s. 5–10). Ideologia konserwatystów z lat 70. i 80. nazywana thatcheryzmem, nie nawiązywała do tradycji myśli konserwatywnej, lecz odwoływała się do ideologii neoliberalnej: *this is what we believe* (Green, 2006, s. 30–34). Tak daleko idące zmiany wprowadzone w doktrynie Partii Konserwatywnej każą zastanowić się nad ich miejscem na mapie myśli konserwatywnej. Zdaniem Michaela Freedena, brak ideologicznej ciągłości między myślą konserwatywną a thatcheryzmem oraz zakwestionowanie dotychczasowych wartości, każe powątpiewać w ideologiczną spójność dorobku M. Thatcher i myśli konserwatywnej (Freeden, 1996, s. 346). Zmiany kulturowe i gospodarcze przejawiające się w Wielkiej Brytanii wzrastającą współzależnością gospodarczą oraz przyspieszającą utratą konkurencyjności silnie wpływały na przemiany ideologii konserwatywnej. „Wartości przylegające” (*adjacent concepts*) do niej zyskały nową

⁶ Co istotne w tym czasie doszło do pokoleniowej przemiany w Partii Konserwatywnej. Posłów, którzy swoje pierwsze mandaty poselskie otrzymali w latach 20. i 30., zastąpiło młode pokolenie Torysów (Evans, 2009, s. 102).

narrację, a także nowe miejsce w hierarchii myśli konserwatywnej (Freeden, 1996, s. 386–387). Przykładowo, indywidualizm, który nigdy nie stanowił podstawy myśli konserwatywnej, w thatcheryzmie stał się punktem odniesienia (Freeden, 1996, s. 385–397). Sam thatcheryzm ewoluował w stronę skrajnego neoliberalizmu, na co wskazuje zmiana hasła z „demokracji właścicielskiej” (*property-owning democracy*) na „demokrację kapitału” (*capital-owning democracy*) (Freeden, 1996, s. 392). Thatcheryzm na lata zadomowił się w doktrynie Partii Konserwatywnej i stał się typem idealnym myślenia politycznego dla wielu konserwatystów. Dla nowego pokolenia thatcheryzm stanowił bezdyskusyjną formę doktryny Partii Konserwatywnej. Wszelkie jego rewizje nie przebiegały się spoza wewnętrznych sporów partyjnych. Autorem jednej z pierwszych prób nowej konserwatywnej narracji jest David Willetts, przez wiele lat deputowany Partii Konserwatywnej, minister w rządach M. Thatcher i Davida Camerona. W swojej pracy wydanej w 1992 roku, zatytułowanej, *Modern Conservatism (Nowoczesny Konserwatyzm)*, próbuje połączyć neoliberalizm M. Thatcher z dokonaniem myśli komunitarystycznej (Willetts, 1992). D. Willetts przywrócił w nurt myśli konserwatywnej pojęcie wspólnoty, które na lata opuściło słownik Torysów. W swojej pracy krytykował stosowanie mechanizmów rynkowych do każdej sfery życia społecznego. Jego zdaniem wolny rynek potrzebuje konserwatyzmu, który wskazując na niezbywalną sferę wartości ludzkich, hamuje jego działania (Willetts, 1992, s. 92–96). D. Willetts twierdzi, że konserwatyzm będąc trzecią drogą jest wolny od błędów kolektywistycznego i indywidualistycznego myślenia. Wbrew jego propozycjom pozostająca w opozycji Partia Konserwatywna nie potrafiła oderwać się od dziedzictwa M. Thatcher. Kolejni jej przewodniczący byli bardziej spadkobiercami myślenia „Żelaznej Damy” niż jej przeciwnikami (Bale, 2011). Do momentu wyboru na lidera Partii D. Camerona w 2005 roku, lata od momentu ustąpienia M. Thatcher z rządu określamy jako post-thatcheryzm, podkreślając niemoc wyrwania się z neoliberalnego kręgu idei oraz jałowość sporów wśród konserwatystów, które kończyły się powrotem do neoliberalnej retoryki.

Nowoczesny konserwatyzm

Po wyborach w 1997 roku scena polityczna została zdominowana przez Partię Pracy, która na ponad 10 lat pod hasłem modernizacji za-

właszczyła ówczesną narrację, przekonując w ten sposób wyborców o swojej ideologicznej odnowie. Magia „nowoczesności” pełniła istotną rolę nie tylko w doktrynie ówczesnej Partii Pracy. Główna próba wyswobodzenia się z permanentnego neoliberalnego uścisku thatcheryzmu w latach 90. miała zostać sprowadzona do hasła nowoczesności (*modernisation*) pełniącego rolę prostego znaczącego (Byrne, Foster, Kerr, 2012, s. 16–31). Pragnienie odnowienia wizerunku powodowało, że ubiegający się o fotel przewodniczącego Partii Konserwatywnej odwoływali się do tych samych postulatów, widząc w nich jedyną możliwość odzyskania utraconego zaufania społecznego. Przed prawyborami w Partii Konserwatywnej w 2005 roku, główni konkurenci D. Camerona: David Davis jak i Liam Fox zatytułowali swoje wystąpienia jako: *Modern Conservatism* (*Nowoczesny Konserwyzm*), postrzegając nowoczesność jako słowo-klucz do odświeżenia wizerunku Torysów (O’Hara, 2007, s. 298; Denham, O’Hara, 2007, s. 167–190). W tym czasie D. Cameron dystansując się od skojarzeń spadkobiercy thatcheryzmu, zaproponował koncepcję konserwyzmu współczującego (*compassionate conservatism*). Koncepcja ta, podkreślająca kwestie społeczne, miała na celu także ocieplenie wizerunku kandydata, którego życiorys, nawet dla wielu członków Partii Konserwatywnej wydawał się być bardzo oddalony od stylu życia szarych obywateli. Jako absolwent Eton College i Oxford University, a także członek nieformalnego Bullingdon Club, wywodzący się z uprzywilejowanej klasy społecznej, budził skrajne odczucia (Elliott, Hanning, 2012, s. 281)⁷. Dla wielu członków Partii Konserwatywnej powoływanie na przewodniczącego absolwenta Eton i Oxfordu, było krokiem wstecz, gdyż ostatnim przewodniczącym Partii Konserwatywnej wywodzącym się z wyższej klasy społecznej był Alexander Douglas-Home, sprawujący władzę w latach 1963–1964.

⁷ Absolwenci *public schools* na wysokich państwowych stanowiskach są w brytyjskim społeczeństwie postrzegani dosyć krytycznie, gdyż są jednym z najbardziej widocznych elementów systemu nierówności społecznej. Dosadnie o absolwentach szkół prywatnych pisał George Orwell, który negatywnie oceniał czas spędzony z rówieśnikami z wyższych klas: „chyba nie ma na świecie drugiego takiego miejsca, w którym snobizm byłby tak rozpowszechniony oraz uprawiany w tak subtelnych i wyrafinowanych formach jak angielska *public school* [...]. Już po kilku miesiącach od opuszczenia szkoły zapominasz łaciny i greki [...] jednak twój snobizm, chyba że wykorzenisz go ze szczerem, tak jak plewi się powój, trzyma się ciebie aż do grobu”. (Orwell, 2005, s. 170).

Początkowo zwycięstwo D. Camerona w wyborach na lidera Partii Konserwatywnej oznaczało zmianę ideologicznego kursu. W swoich wystąpieniach nowy lider wielokrotnie podkreślał chęć zmiany i odświeżenia programu politycznego Torysów. W tym celu przejął hasła polityczne nawołujące do walki ze społeczną niesprawiedliwością, należące do tej pory do socjaldemokracji (Garnett, 2010 s. 109). Jednakże triumf Partii Pracy polegający w dużym stopniu na kontynuowaniu ideowych zamierzeń M. Thatcher pod sztandarem „sprawiedliwości społecznej” i „gospodarczej efektywności” zniekształcił dotychczasowe podziały ideowe (Lee, 2009, s. 6). W rzeczywistości, neoliberalna narracja okazała się być dla brytyjskiego establishmentu partyjnego jedynym możliwym sposobem do utrzymania władzy (Barry, 2011, s. 70–98). D. Cameron, dążył do przejścia retoryki laburzystów, mając przekonanie o skuteczności części doktryny New Labour (Lee, 2009, s. 6). Sam siebie określił jako spadkobiercę Blaira (*heir to Blair*), nawiązując do laburzystowskiej kontynuacji thatcheryzmu, a w szczególności stylu komunikacji społecznej (Elliott, Haning, 2012, s. 297).

Współczujący konserwatyzm

Doktryna „współczującego konserwatyzmu” kształtowała się od momentu rozpoczęcia kampanii wyborczej D. Camerona na przewodniczącego Partii Konserwatywnej do ogłoszenia manifestu partyjnego *Bulit to Last* w 2006 roku. Podstawowe założenia programu politycznego zostały zaprezentowane w 2005 roku w trakcie wykładu w Centre for Policy Studies, zatytułowanego *Nowoczesny współczujący konserwatyzm (Modern Compassionate Conservatism)*⁸. Głównym punktem wystąpienia była wola połączenia zasad funkcjonowania wolnego rynku z szeroko rozumianymi wartościami. Wolny rynek miał być podstawowym narzędziem do pomnażania zasobności Brytyjczyków, a także podstawą do eliminacji ubóstwa, co miało stanowić centralną oś polityki gospodarczej Partii Konserwatywnej. Jednakże istniejące przeszkody, którymi były: „nieodpowiedzialność fiskalna”, „wrogość wobec kapitalizmu”, „regulacyjna kultura Unii Europejskiej”, ograniczona infrastruktura oraz brak

⁸ W późniejszym okresie zredagowane wystąpienie zmieniło tytuł na *Creating Wealth and Eliminating Poverty* (Cameron, 2005a).

wsparcia dla rozwoju talentów i kształtowania umiejętności w brytyjskim szkolnictwie hamowały, zdaniem lidera Partii Konserwatywnej, dalszy rozwój gospodarczy brytyjskiego społeczeństwa (Cameron, 2005b). Eliminacja biedy, nie tylko w Wielkiej Brytanii, powinna być konsekwencją zwiększania bogactwa kraju, ale nie poprzez narzędzia redystrybucyjne, lecz przez wprowadzenie mechanizmów bazujących na zasadzie *laissez faire*. Paradoksalnie Partia Konserwatywna, nawiązując w swojej retoryce do haseł paternalistycznego konserwatyzmu, powoływała się na tzw. teorię skapywania (*trickle-down theory*), czyli koncepcję w której nałożenie na bogatszą część społeczeństwa niższych podatków oraz wprowadzenie znaczących ulg finansowych jest w stanie polepszyć sytuację całego społeczeństwa. Podejście to charakteryzowało thatcheryzm, który przyczynił się do częściowego rozmontowania podstaw istniejącego państwa opiekuńczego (Hickson, 2005, s. 189). Mimo zapowiadanej zmiany charakteru partii, doktryna Torysów nie uległa przeobrażeniom. Retoryka zmiany i stałe podkreślanie prospołecznego nastawienia nie spowodowały radykalnego odejścia od doktryny thatcheryzmu. Polityka społeczna realizowana przez instytucje państwa opiekuńczego miała zostać przejęta przez organizacje pozarządowe. W manifeście *Built to Last* definiującym cele Partii Konserwatywnej, poszerzanie pola działania dla organizacji pozarządowych (*voluntary sector*) jest jednym z najważniejszych postulatów politycznej przemiany Torysów (*Built*, s. 5). Tak więc realizacja tradycyjnie socjaldemokratycznych postulatów w postaci „walki z niesprawiedliwością społeczną” czy likwidacja globalnego ubóstwa miały być realizowane za pomocą neoliberalnych mechanizmów.

Zaprezentowana przez D. Camerona koncepcja konserwatyzmu współczesnego w dużym stopniu nawiązywała do propozycji D. Willettsa z 1992 roku. Główna różnica sprowadzała się do odmiennego potraktowania wartości rynkowych przez polityków Partii Konserwatywnej. W swojej rewizji thatcheryzmu D. Willetts nie krytykował wartości wolnorynkowych jako takich, lecz kwestionował ich determinujące miejsce w hierarchii wartości. Zdaniem D. Camerona, zasada wolnego rynku stała się dogmatem thatcheryzmu, który znikształcił jego wpływ na społeczeństwo i wobec tego większa uwaga należy się wartościom tradycyjnie konserwatywnym, a spychanym na boczny tor w trakcie neoliberalnej rewolucji (Garnett, 2010 s. 110). Krytyka thatcheryzmu zawarta w koncepcji D. Camerona oraz D. Willettsa nie atakowała reform dokonanych w latach 1979–1997, lecz brak pragmatyzmu w realizacji restrukturyzacji brytyjskiej gospodarki.

Czerwony Toryzm

Koncepcja „Czerwonego Toryzmu” (*Red Toryism*) została po raz pierwszy zaprezentowana w eseju Phillipa Blonda opublikowanego w magazynie „Prospect” w lutym 2009 roku (Blond 2009a). Autor tekstu, teolog, dyrektor think tanku ResPublica oraz uczeń Johna Milibanka, współtwórcy nurtu Radykalnej Ortodoksji, przedstawiał kryzys finansowy z 2008 roku jako szansę na porzucenie neoliberalnej narracji i zwrócenie się w kierunku idei komunitarystycznej (Blond, 2009a). Zdaniem autora, neoliberalizm stawiający jako podstawę swojej doktryny własność prywatną, jak i wersja socjaldemokracji z koncepcją państwa opiekuńczego doprowadziły do upadku brytyjskiego społeczeństwa. Odpowiedzialność za obecną sytuację spada nie tylko na Partię Pracy, ale także na Partię Konserwatywną, która zgodziła się na konsensus powojenny, a w latach 80. i 90. wprowadziła reformy prywatyzacyjne oraz deregulację wielu gałęzi brytyjskiej gospodarki. Zdaniem P. Blonda upadek państwa odbywa się na trzech obszarach nachodzących na siebie: gospodarczym, demokratycznym i społecznym. Na gruncie gospodarczym dostosowanie większości sfer życia do wymagań rynkowych doprowadziło do powstania ogromnego zadłużenia, zarówno państwa, jak i pojedynczych obywateli. Mimo tego, wraz z rozwojem państwa opiekuńczego i wzrostem kompetencji państwa dochodzi do niepotrzebnej rozbudowy instytucji państwowych. Neoliberalizm dokonał także przeobrażeń w sferze społecznej, kreując kulturę bezrefleksyjnego konsumpcjonizmu (Blond, 2010, s. 39–59). Kryzys demokracji polegający na spadku partycypacji Brytyjczyków w życiu publicznym, w szczególności w lokalnych stowarzyszeniach kształtujących wspólnotę obywatelską wynika z przeświadczenia o braku efektów zrzeszania się i ograniczonego wpływu na decyzje władz. Przykładem wzrostu frustracji wobec decyzji władz niezgodnych z przekonaniami społecznymi jest kwestia zaangażowania brytyjskiej armii w konfliktach zbrojnych, przede wszystkim w Iraku (Blond, 2010, s. 61–70). Upadek społeczny jest związany z erozją kapitału społecznego, który w nawiązaniu do Roberta Putnama, P. Blond przedstawia jako „wartość wynikającą z wzajemnych relacji społecznych, koleżeńskich, rodzinnych, sąsiedzkich, przynależności do drużyny sportowej, afiliacji politycznej czy religijnej” (Blond 2010, s. 71). Kryzys na gruncie społecznym, P. Blond określa jako najdotkliwszy, gdyż problemy z niego wynikające rzutują na kondycję całego społeczeństwa. Naprawa skutków kryzysu finansowego w sektorze bankowym czy w sektorze usług zajmie parę lat, natomiast na-

prawa więzi społecznych jest możliwa do odbudowy w ciągu pokoleń (Blond, 2010, s. 71–92). Upadek państwa opiekuńczego, który nastąpił poprzez dojście M. Thatcher do władzy i koniec projektu neoliberalnego, który rozpadł się wraz z kryzysem finansowym spowodował, zdaniem P. Blonda, szansę na zaistnienie „państwa obywatelskiego” (Blond 2009b; Dorey 2011, s. 186). Przebudowa państwa w oparciu o społeczeństwo obywatelskie usunie wady dotychczasowych projektów ideologicznych. Zdaniem P. Blonda „mniejszy udział państwa spowoduje większe zaangażowanie społeczeństwa, co wpłynie na większą produktywność gospodarki” (Blond, 2010, s. 59). Struktura takiego państwa opartego na wspólnotach lokalnych rozbraja fetyszizm indywidualizmu oraz formalizm instytucji państwowych. Decentralizacja i wsparcie dla władz lokalnych powinno przysłużyć się większej aktywności społeczności lokalnych, a także zastopować wzrastającą liczbę problemów społecznych. Implikacja w model ekonomiczny wartości moralnych nie jest oparta na eskapizmie, lecz tak jak pokazuje sukces wielu instytucji zwróconych w kierunku społecznym może okazać się rozwiązaniem dla dotychczasowych dogmatów ekonomicznych⁹. Program polityczny zaprezentowany przez autora „Red Tory” został pozytywnie przyjęty przez kierownictwo Partii Konserwatywnej szukającej odniesień do koncepcji współczującego konserwatyzmu, a P. Blond stał się doradcą D. Camerona.

Big Society¹⁰

Po serii artykułów w prasie brukowej, a także po publikacjach raportów opracowanych przez byłego lidera Partii Konserwatywnej Iana Duncana Smitha zebranych w seriach: *Breakdown Britain* oraz *Breakthrough Britain*, Torysi rozpoczęli krytykę rządów Partii Pracy, oskarżając laburzystów o doprowadzenie do upadku brytyjskiego społeczeństwa poprzez etatystyczną politykę gospodarczą (*Breakdown; Breakthrough*). Ukute przez prawicę hasło „zepsutej Brytanii” (*broken Britain*) stało się mottem

⁹ P. Blond wielokrotnie powołuje się na przykład sieci John Lewis Partnership, która odnosi sukcesy finansowe, będąc quasi-spółdzielnią pracy (Blond, 2010, s. 192).

¹⁰ Tłumaczenie Big Society, Wielkie Społeczeństwo, jest już w polskiej literaturze obecne jako tłumaczenie programu politycznego Lyndona Johnsona zatytułowanego „Great Society”, dlatego w powyższym tekście, wyrażenie to pozostawiam przy angielskiej wersji zapisu.

przewodnim licznych wypowiedzi polityków Partii Konserwatywnej. Kluczem do naprawy „zepsutego społeczeństwa” miał być program upodmiotowienia społeczeństwa obywatelskiego zawarty w hasle „Big Society”. Po raz pierwszy idee „Big Society” zostały przedstawione przez D. Camerona pod koniec 2009 roku, podczas wykładu im. Hugo Younga (są to coroczne wykłady organizowane przez dziennik „The Guardian”, nazwane od nazwiska brytyjskiego dziennikarza Hugo Younga). Ówczesny przewodniczący Partii Konserwatywnej przedstawił koncepcję nowej roli rządu, która miałyby polegać na „aktywnym kreowaniu wielkiego społeczeństwa” (Cameron, 2009). Jednakże w nowym programie uprawnienia centralnego rządu miały zostać ograniczone na rzecz wspólnot lokalnych opierających się na pracy obywateli-wolontariuszy. W swoim wystąpieniu D. Cameron tak jak nigdzie wcześniej podkreślał społeczną naturę swojego programu politycznego oraz celu jakim jest redukcja ubóstwa, walka z nierównościami społecznymi oraz wzrost dobrobytu. Jego zdaniem dotychczasowy rozrost administracji rządowej spowodował atomizację społeczeństwa. Zwrócenie się w kierunku wspólnot lokalnych, małych stowarzyszeń miałyby znacząco wpłynąć na poprawę efektywności wydawanych pieniędzy budżetowych. Zdaniem przewodniczącego Torysów rozbudowany w czasach Partii Pracy system polityki społecznej pozbawił brytyjskie społeczeństwo społecznej i osobistej odpowiedzialności. Przeniesienie prerogatyw miałyby zmobilizować niezaangażowane do tej pory jednostki do aktywniejszej roli na rzecz wspólnot lokalnych, a przez to zachęcić ich do wspierania wartości obywatelskich (Cameron, 2009). Siła zachęty (*nudge*) kreowanej przez państwo nawiązywała do koncepcji libertariańskiego paternalizmu zaprezentowanego przez Richarda H. Thaler i Cassa R. Sunsteina (Sunstein, Thaler, 2008). W koncepcji tej rola państwa polega na stymulowaniu obywateli do podjęcia odpowiednich decyzji „zmieniając ludzkie zachowania w przewidywalny sposób bez zakazywania jakiegось działania oraz bez znaczącej zmiany finansowych zachęt” (Sunstein, Thaler, 2008, s. 6).

Założenia ideowe programu „Big Society” zostały przedstawione w książce *Big Society* Jesse Normana, parlamentarzysty Partii Konserwatywnej oraz doradcy D. Camerona (Norman, 2010). Jego praca jest rozszerzeniem partyjnego programu oraz licznych wypowiedzi D. Camerona. Ideowa podbudowa programu Konserwatystów bazuje na hobbesowskiej umowie społecznej, która gwarantuje koniec permanentnego strachu przed władzą i realizację postulatów artykułowanych przez społeczeństwo (Norman, 2010, s. 92–96). Jednakże ten koncept przez lata ulegał

erozji wynikającej z coraz większego wpływu państwa na przekonania i postawy obywateli, którzy tracili możliwość swobodnej organizacji i urzeczywistniania swoich potrzeb. Dlatego typem idealnym dla J. Normana jest wprowadzona przez brytyjskiego filozofa politycznego Michaela Oakeshotta koncepcja „stanu cywilnego” (*civil condition*) (Norman, 2010, s. 96–102; Kelly, 2012, s. 22–34). „Stan cywilny” jest tworzony przez więź cywilną (*civil relationship*) cechującą się brakiem funkcji teleologicznych, posiadających partykularne determinanty (Oakeshott, 2008, s. 128–131). Dla J. Normana wzmocnienie pozycji społeczeństwa względem roli rządu w oparciu o więzi mające istotniejsze znaczenie niż obywatelstwo, przynależność terytorialna, rodzinna czy etniczna i uzupełniona poprzez cechy społeczeństwa podporządkowanego zewnętrznemu celowi tzw. „stowarzyszenia przedsięwzięcia” (*enterprise society*) pozwala na stworzenie koncepcji „zespólnego społeczeństwa” (*connected society*). Tak rozumiane społeczeństwo będące podstawą koncepcji „Big Society” konstruowane w oparciu o relacje przywiązania (*affection*) jest w stanie funkcjonować lepiej niż społeczeństwo działające poprzez procedury prawne czy narzucony cel (Norman, 2010, s. 103). W praktyce realizacja postulatów twórców „Big Society” polega na zwiększeniu prerogatyw obywateli i wspólnot zrzeszonych w organizacjach pozarządowych na gruncie lokalnym (*Ivitation*, 2010, s. 38). Projekt mający swoje źródła w myśli komunitarystycznej przekształcił się w realizację libertariańskich postulatów dotyczących funkcjonowania państwa minimalnego. Funkcjonowanie organizacji pozarządowych bazujących na darmowej pracy społecznej, oznacza w efekcie realizację zamierzonych celów gospodarczych przy zmniejszaniu interwencji państwowej oraz ograniczeniu wydatków budżetowych (Charlesworth, 2012, s. 50–60). Już po zwycięskich wyborach, w przemówieniu inaugurującym program „Big Society”, premier D. Cameron podkreślał wagę wolontariatu i angażowania się obywateli na rzecz wspólnot lokalnych, gdyż ze względu na deficyt budżetowy wydatki państwa będą ograniczane (Cameron, 2010b).

W czasie pierwszych lat trwania rządów koalicji Konserwatystów oraz Liberalnych Demokratów, ideologiczne oblicze Partii Konserwatywnej mieniło się różnymi narracjami. Z jednej strony D. Cameron kontynuował retorykę współczującego konserwatyzmu, jednakże mechanizmy z jakimi zwalczał problemy społeczne i gospodarcze przywodzą na myśl działania z czasów rządów M. Thatcher i jej kanclerza Keitha Josepha (Lee, 2011, s. 59–74). W stosunku do posłów Partii Konserwatywnej oczekujących ograniczenia dotychczasowej polityki społecznej państwa oraz zwiększe-

nia niezależności w ramach stowarzyszenia z Unią Europejską (Kwarteng, Patel, Raab, Skidmore, Truss, 2012) realizował zgłaszane żądania, likwidując istniejące narzędzia redystrybucyjne polityki społecznej. W stosunku do koalicjantów, D. Cameron prezentował się jako umiarkowany liberał, godzący się na rozluźnienie prawa wobec kwestii obyczajowych. Prezentując program „Big Society” D. Cameron dał się poznać jako polityk wspierający oddolne ruchy partycypacyjne i głoszący potrzebę zwiększenia uprawnień organizacji pozarządowych (Byrne, Foster, Kerr, 2012). Jednakże rządząca koalicja własny program stosowała wybiórczo, dążąc jedynie do ograniczania roli państwa, co w praktyce sprowadza się do wdrażania postulatów państwa minimalnego. Krytycy rządów po 2010 kwestionują ideologiczną odnowę Partii Konserwatywnej, wskazując na neoliberalne źródła gospodarczych i społecznych reform (Crines, Halsall, 2012).

Partia Konserwatywna istniejąca od 1832 roku przechodziła przeobrażenia, które miały wpływ na kształtowanie rzeczywistości społecznej Wielkiej Brytanii. W doktrynie Konserwatystów znajdują się tak odległe koncepcje, jak ideologia neoliberalna realizowana przez M. Thatcher czy interwencjonizm państwowy aprobowany przez B. Disraeli’ego czy H. Macmillana. Po 2005 roku Partia Konserwatywna, szukając własnego języka, który odróżni ją od Partii Pracy (a także co istotne, nie będzie nawiązywał do dokonań M. Thatcher), skierowała się w stronę idei komunitarystycznej, która uwydatnia rolę wspólnoty. Prospołeczny zwrot Konserwatystów miał skupić uwagę opinii publicznej na przemianę ideologiczną partii, dla której celem stało się dążenie do budowy egalitarystycznego społeczeństwa. Wbrew fasadowym zapewnieniom wykorzystanie neoliberalnych narzędzi służyło wzrostowi produkcji i konsumpcji, a nie realizacji postulatu sprawiedliwości społecznej. Środki te determinowały realizację politycznych założeń przez co Partia Konserwatywna, mimo zapowiedzi, stała się dalszym kontynuatorem neoliberalnych praktyk.

Bibliografia

- Bale T. (2013), *Concede and Move On? One Nation Labour and the Welfare State*, „The Political Quarterly”, Vol. 85, nr 3.
- Bale T. (2011), *The Conservative Party. From Thatcher to Cameron*, Polity, Cambridge.
- Beech M. Lee S. (2011), *The Cameron-Clegg Government. Coalition Politics in an Age of Austerity*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.

- Barry C. (2011), *Globalisation and Ideology in Britain. Neoliberalism, free trade and the global economy*, Manchester University Press, Manchester.
- Barry N. (2005), *New Right*, w: *The Political Thought of Conservative Party since 1945*, red. K. Hickson, Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York.
- Bevir M., Rhodes R. A. W. (2006), *Interpretive Approaches to British Government and Politics*, „British Politics”, nr 1.
- Blackburn R. (2011), *Laying the Foundations of Modern Voting System: The Representation of the People Act 1918*, „Parliamentary History”, Vol. 30, nr 1.
- Blake R. (1985), *The Conservative Party from Peel to Thatcher*, Fontana Press, London.
- Blake R. (1986), *The Decline of Power 1915–1964*, Paladin, London.
- Blond P. (2009a), *Rise of the red Tories*, „Prospect”, nr 155.
- Blond P. (2009b), *The Civic State. Re-moralise the market, re-localise the economy, re-capitalise the poor*, Demos, http://www.demos.co.uk/files/File/Phillip_Blonde_The_Civic_State.pdf, 18.12.2013.
- Blond P. (2010), *Red Tory. How Left and Right Have Broken Britain and How We Can Fit It*, Faber&Faber, London.
- Breakdown Britain. Interim report on the state of nation* (2006), Social Justice Policy Group, <http://www.centreforsocialjustice.org.uk/UserStorage/pdf/Pdf%20Exec%20summaries/Breakdown%20Britain.pdf>, 18.12.2013.
- Breakthrough Britain. Ending the costs of social breakdown* (2007), Social Justice Policy Group, <http://www.centreforsocialjustice.org.uk/UserStorage/pdf/Pdf%20reports/BBChairmansOverview.pdf>, 18.12.2013.
- Buckler S., Dolowitz D. (2012), *Ideology Matters: Party Competition, Ideological Positioning and the Case of the Conservative Party under David Cameron*, „The British Journal of Politics and International Relations”, Vol. 14.
- Bulit to Last. The Aims and Values of the Conservative Party* (2006), Conservative Party, London.
- Byrne Ch., Foster E., Kerr P. (2011), *Theorising Cameronism*, „Political Studies Review”, Vol. 9.
- Byrne Ch., Foster E., Kerr P. (2012), *Understanding Conservative Modernisation*, w: *Cameron and the Conservatives. The Transition to Coalition Government*, red. T. Heppell, D. Seawright, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Cameron D. (2005a), *Creating Wealth and Eliminating Poverty*, <http://www.cps.org.uk/files/reports/original/111031084503-111ProductPreviewFile.pdf>, 18.12.2013.
- Cameron D. (2005b), *Modern Compassionate Conservatism*, http://conservativehome.blogs.com/toryleadership/files/cameron_to_cps_on_mcc.pdf, 18.12.2013.
- Cameron D. (2009), *The Big Society*, Conservatives.com, http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20091208024837/http://www.conservatives.com/News/Speeches/2009/11/David_Cameron_The_Big_Society.aspx, 18.12.2013.

- Cameron D., Jones D. (2010a), *Cameron on Cameron. Conversations with Dylan Jones*, Fourth Estate, London.
- Cameron D. (2010b), *Our Big Society Agenda*, http://www.conservatives.com/News/Speeches/2010/07/David_Cameron_Our_Big_Society_Agenda.aspx?Cameron=true, 18.12.2013.
- Charlesworth L. (2012), *Big Society, legal structures, Poor Law and myth of voluntary society*, w: *The Big Society Debate. A New Agenda for Social Welfare?*, red. A. Ishkanian, S. Szreter, Edward Elgar, Cheltenham–Northampton.
- Cooke A. (2009), *A Party History*, Conservative Political Centre, London.
- Coombs N. (2011), *The political theology of red Toryism*, „Journal of Political Ideologies”, Vol. 16, nr 1.
- Cox G. W. (2005), *The Efficient Secret. The Cabinet and the development of political parties in Victorian England*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Crines A. S., Halsall J. P. (2012), *Remoulding Welfare Britain: The Philosophy of the Big Society in Cameron's Britain*, „Public Policy and Administration Research”, Vol. 2, nr 7.
- Curtice J. K., Heath A. F., Jowell R. M. (2001), *The Rise of New Labour. Party Policies and Voter Choices*, Oxford University Press, Oxford.
- Denham A., O'Hara K. (2007), *The Three „Mantras”: „Modernization” and The Conservative Party*, „British Politics”, Vol. 2.
- Dorey P. (2007), *A New Direction or Another False Down? David Cameron and the Crisis of British Conservatism*, „British Politics”, nr 2.
- Dorey P. (2011), *British Conservatism. The Politics and Philosophy of Inequality*, I.B. Tauris, London–New York.
- Driver S. (2011), *Understanding British Party Politics*, Polity Press, Cambridge.
- Drucker H. M. (1979), *Two-Party Politics in Britain*, w: *Multi-Party Britain*, red. H. M. Drucker, The Macmillan Press, London.
- Dunleavy P., Margetts H. (2005), *The Impact of UK Electoral Systems*, „Parliamentary Affairs”, Vol. 58, nr 4.
- Elliott F., Hanning J. (2012), *Cameron. Practically a Conservative*, Fourth Estate, London.
- Evans S. (2009), *The Not So Odd Couple: Margaret Thatcher and One Nation Conservatism*, „Contemporary British History”, Vol. 23, nr 1.
- Evans S. (2010), *„Mother's Boy”: David Cameron and Margaret Thatcher*, „The British Journal of Politics and International Relations”, Vol. 12.
- Fielding S. (2003), *The Labour Party. Continuity and Change in the Making of „New” Labour*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Finlayson A. (1998), *Tony Blair and the jargon of modernisation*, „Soundings”, nr 10.
- Freedon M. (1996), *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Clarendon Press, Oxford.

- Freeden M. (2003), *Ideology: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford.
- Gamble A. (1974), *The Conservative Nation*, Routledge & Kegan Paul Ltd, London–Boston.
- Ganesh J., Norman J. (2006), *Compassionate Conservatism. What it is. Why we need it*, Policy Exchange, London.
- Garnett M., Lynch P., (red.) (2003), *The Conservatives in Crisis. The Tories after 1997*, Manchester University Press, Manchester–New York.
- Garnett M. (2010), *Built on Sand? Ideology and Conservative Modernisation under David Cameron*, w: *British Party Politics and Ideology after New Labour*, red. S. Griffiths, K. Hickson, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Ghosh P. R. (1984), *Disraelian Conservatism: A Financial Approach*, „The English Historical Review”, Vol. 99, nr 391, s. 268–296.
- Glasman M., Norman J. (2012), *The Big Society in Question*, w: *Retrieving the Big Society*, red. J. Edwards, Wiley-Blackwell & The Political Quarterly, Oxford.
- Green E. H. H. (2006), *Thatcher*, Hodder Arnold, London.
- Harris R. (2011), *The Conservatives. A History*, Bantam Press, London.
- Harvey D. (2008), *Neoliberalizm. Historia katastrofy*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa.
- Hearnshaw F. J. C. (1967), *Conservatism in England. An Analytical, Historical, and Political Survey*, MacMillan & Co, London.
- Heppell T. (2013), *Cameron and Liberal Conservatism: Attitudes within the Parliamentary Conservative Party and Conservative Ministers*, „The British Journal of Politics and International Relations”, Vol. 15.
- Hickson K. (2005), *Inequality*, w: *The Political Thought of Conservative Party since 1945*, red. K. Hickson, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Hutton W. (2010), *Them and Us. Changing Britain – Why We Need a Fair Society*, Little Brown, London.
- Ingle S. (2008), *The British Party System. An introduction*, Routledge, Abingdon.
- Invitation to Join The Government of Britain* (2010), Conservative Party, London.
- Jackson B., Saunders R. (2012), *Introduction*, w: *Making Thatcher's Britain*, red. B. Jackson, R. Saunders, Cambridge University Press, Cambridge.
- James R. R. (1978), *The British Revolution. British Poitics 1880–1939*, Mehuen & Co, London.
- Kelly P. (2012), *Red or Orange: The Big Society in the New Conservatism*, w: *Retrieving the Big Society*, red. J. Edwards, Wiley-Blackwell & The Political Quarterly, Oxford.
- Kerr P. (2007), *Cameron Chameleon and the Current State of Britain's „Consensus”*, „Parliamentary Affairs”, Vol. 60, nr 1.

- King P. (2011), *The New Politics. Liberal Conservatism or same old Tories?*, Polity Press, Bristol.
- Kebbel T. E. (1886), *History of Toryism*, W.H. Allen & Co., London.
- Kwarteng K., Patel P., Raab D., Skidmore Ch., Truss E. (2012), *Britannia Unchained. Global Lessons for Growth and Prosperity*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Lawes K. (2000), *Paternalism and Politics. The Revival of Paternalism in Early Nineteenth-Century Britain*, Macmillan Press, London.
- Lee S. (2009), *Introduction: David Cameron's Political Challenges*, w: *The Conservatives under David Cameron. Built to Last?*, red. M. Beech, S. Lee, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Lee S. (2011), *No Plan B: The Coalition Agenda for Cutting the Deficit and Rebalancing the Economy*, w: *The Cameron-Clegg Government. Coalition Politics in an Age of Austerity*, red. M. Beech, S. Lee, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Leksykon politologii* (2004), Wydawnictwo ATLA 2, Wrocław.
- Macmillan H. (1978), *Middle Way*, Macmillan & Co., London.
- McDowell R. B. (1959), *British Conservatism 1832–1914*, Faber and Faber, London.
- Mount F. (2012), *Mind the Gap. The New Class Divide in Britain*, Short Books, London.
- Newbould I. (1983), *Sir Robert Peel and the Conservative Party, 1832–1841: A study in failure?*, „English Historical Review”, Vol. XCVIII (CCCLXXXVIII).
- Norman J. (2010), *Big Society. The Anatomy of New Politics*, University of Buckingham Press, Buckingham.
- Oakeshott M. (2008), *O postępowaniu człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- O'Hara K. (2007), *After Blair. David Cameron and the Conservative Tradition*, Icon Books, Cambridge.
- Orwell G. (2005), *Droga na molo w Wigan*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa.
- O'Sullivan N. (2013), *Conservatism*, w: *The Oxford Handbook of Political Ideologies*, red. M. Freeden, L. T. Sargent, M. Stears, Oxford University Press, Oxford.
- Pautz H. (2013), *The Think Tanks behind „Cameronism”*, „The British Journal of Politics and International Relations”, Vol. 15.
- Perkin H. (2003), *The Rise of Professional Society. England since 1880*, Routledge, London–New York.
- Phillips J. A., Wetherell Ch. (1995), *The Great Reform Act of 1832 and the Political Modernization of England*, „American Historical Review”, Vol. 100, nr 2.
- Pugh M. (1993), *The Making of Modern British Politics 1867–1939*, Blackwell Publishers, Oxford–New York.
- Ramsden J. (1978), *The Age of Balfour and Baldwin 1902–1940*, Longman, London–New York.

- Ramsden J. (1995), *The Age of Churchill and Eden, 1940–1957*, Longman, London–New York.
- Ramsden J. (1996), *The Winds of Change: Macmillan to Heath, 1957–1975*, Longman, London–New York.
- Seawright D. (2005), *One Nation, w: The Political Thought of Conservative Party since 1945*, red. K. Hickson, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Shannon R. (1974), *The Crisis of Imperialism*, Hart-Davis, Macgibbon, London.
- Shannon R. (1992), *The Age of Disraeli, 1868–1881: the Rise of Tory Democracy*, Longman, London–New York.
- Shannon R. (1996), *The Age of Salisbury, 1881–1902: Unionism and Empire*, Longman, London–New York.
- Smith P. (1967), *Disraelian Conservatism and Social Reform*, Routledge&Kegan Paul, London.
- Stelmach A. (2007), *Wpływ prawa wyborczego na system partyjny*, w: *Czy upadek demokracji? Idee i wartości*, red. A. Stelmach, Poznań.
- Stevens C. (2002), *Thatcherism, Majorism and the Collapse of Tory Statecraft*, „Contemporary British History”, Vol. 16, nr 1.
- Sunstein C. R., Thaler R. H. (2008), *Nudge. Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*, Yale University Press, New Haven–London.
- Quinn T. (2013), *From Two-Partism to Alternating Predominance: The Changing UK Party System, 1950–2010*, „Political Studies”, Vol. 61.
- Ward J. T. (1973), *Chartism*, B.T. Batsford LTD, London.
- Willets D. (1992), *Modern Conservatism*, Penguin Books, London.
- Willets D. (2010), *The Pinch. How the baby boomers took their children's future – and why they should give it back*, Atlantic Books, London.
- Zięba A. (1988), *Współczesny konserwatyizm brytyjski*, Warszawa.

Ideological of Conservative Party in Great Britain 2005–2012

Summary

The ideology of Conservative Party from its own beginning remains full of contradictions. On the one hand, the governments of Benjamin Disraeli and Harold Macmillan realized the conceptions of state intervention, but on the other hand during Margaret Thatcher's leadership Conservative Party made a strong turn to free market policies based on privatization of various sectors of British economy, and reduce the redistributive tools. After the leadership contest, won by David Cameron, appeared a possibility of rejection of neoliberal ideology in favor of building a civil society based on egalitarian values. However, despite arguments for a change, after coming to power Conservatives returned to criticized policies. An attempt to build communitarian perspective was challenged by the neoliberal solutions.